

kalaisuuteen. Matka ei aina ole ollut helppo ja monesti tulokasyhmittä ovat pitäneet kiinni ainakin osittain lähtömaidensa kulttuureista. Osin prosessi on edelleen kesken. ”Valkoisen amerikkalaisuuden” kategoria on myös joissain tapauksissa ollut olemukseltaan poissulkeva ja negatiivisesti toiseuttava. Osa eurooppalaisista ryhmistä päätyi ”ei-valkoisuuden” kategoriaan riippuen uskonnosta tai lähtömaasta Euroopassa. Erityisesti irlantilaiset sekä itä- ja eteläeurooppalaiset tulokkaat saivat tämän tuntea nahoissaan. Suomalaisia unohtamatta.

Pohjoismaisittain norjalaiset näyttelevät tarinassa menestysroolia kuten Terje Mikael Hasle Joranger toteaa artikkelissaan ”Ideal immigrants? Ethnic community building among Norwegian Americans in the nineteenth century”. Norjalainen kokemus näyttäisi sikäli vastaavan suomalaista, että silloin kun asetettiin maaseudulle, lähtömaan kulttuuri säilyi pidempään. Toisaalta taas kokemukset ovat selkeästi erilaisia suomalaisten kokemasta voimakkaasta diskriminoinnista johtuen.

Kuudes myytti liittyy oletukseen pohjoismaisten tulokkaiden ja hallitsevan anglosaksisen eliitin yhtenevästä käsityksistä suhteesta ideologiakysymyksiin ja politiikkaan. Esimerkkejä vastakulttuureista riittää, kuten Aleks Huhdan rodullistettuja suomalaisia koskettava artikkeli (”Claiming roots: Politics of racial ancestry in the Finnish-American press during the 1938 New Sweden Tercentenary”) tai Erika K. Jacksonin hieno ruotsalaisnaisten seksuaalisuudesta käsittelevä teksti (”The Nordic mystique: Swedish women as sexualized ”other” in postwar America”) antavat ymmärtää. Jacksonin ajatuksia olisi mielenkiintoista soveltaa amerikansuomalaiseen Vampira-hahmoon. Missä määrin tulkinnat ja vastaanotto olivat yhtenäisiä ruotsalaisverrokkeihin nähden?

Nordic Whiteness and Migration to the USA on tiivis paketti alansa tuoreinta tutkimustietoa monitieteellisen siirtolaishistorian tutkimuksen saralta. Whiteness-aihepiiriin ohella sillä on hetkensä tarjottavana myös postkolonialistisen tutkimuksen ja intersektionaalisen feminismen saralla. Riemastuttavimmillaan se on karistelluksessaan pölyjä konservatiivisimman historiantutkimuksen hartioilta. Pelkästään historiografisen kritiikkinsä vuoksi kirjaan tutustumista voi suositella kaikille historian ystäville.

Jari Nikkola, FM, Väitöskirjatutkija
Turun yliopisto

Unkariin kiintynyt diplomaatti

Barta Róbert:

A magyarság vonzásában. Válogatás Carlile Aylmer Macartney írásaiból és beszédeiből. Kapitális Kft. Debrecen, 2021. 228 s. ISBN 978-963-490-207-2.

Debrecenin yliopiston historian laitoksen johtaja, tohtori Róbert Barta on julkaissut brittiläisen diplomaatin ja historioitsijan, Carlile Aylmer Macartneyn (1895–1978) Unkaria koskevien kirjoitusten valikoiman (12 kpl), johon hän on kirjoittanut johdannot Macartneyn urasta ja kirjoitusten sisällöstä.¹ Brittiarkistoista ja Unkarista eri lähteistä koottu aineisto sisältää puheita, luentoja, muistioita ja kirjeenvaihtoa. Macartneyn diplomaatin työn ohessa toteuttama lobbaustoiminta Unkarin hyväksi oli aktiivisimmillaan vuosina 1938–1945, ja vuosien 1926–1978 aikana hän julkaisi jatkuvasti Unkarin politiikkaa ja sen historiaa koskevia tutkimuksia.² Googlesta löytyy tuhansittain osumia hänen seitsemääntoista Unkarin keskiaikaa käsittelevään tutkielmaansa.

Macartney tuli tunnetuksi Unkarin ystävänä suomalaisissa diplomaattipiireissä ja heimoaatteen kannattajien keskuudessa jo sotien välisenä aikana ja sittemmin erityisesti teoksensa *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1940* (1956–1957, 2 vols.) ansiosta.³ Paitsi, että se on ensimmäinen perusteellinen esitys Horthyn ajasta, sen perusvire, toisin kuin nykytulkinnoissa, on sille myönteinen ja Unkarin ulkopoliittikan Trianonin (1920) sanelurauhan jälkeisiä revisiopyrkimyksiä ymmärtävä. Vaikka ajan mittaan Macartney tuli näkemään, että maan geopoliittinen asema ei antanut sille paljoakaan liikkumatilaa, mikä tosin sota-ajan ’saksalaisessa kuolemansyleilyssä’ hetkeksi laajeni. Tämä tendenssi leimasi Macartneyn uraa Foreign Officen ja Kansainliiton Keski-Euroopan asioiden asiantuntijana, sillä vuodesta 1937 lähtien hän piti Unkarille edullisia rajakorjauksia mahdollisina (vuosina 1938–1946 yli 120 muistiotä Unkarin ja Keski-Euroopan poliittisesta tilanteesta). Hänen tässä suhteessa myös kiistanalainen asiantuntemuksensa perustui unkarin kielen taitoon, seurusteluun unkarilaisissa anglofiilipiireissä (erit. historioitsija Szekefy Gyula), kiertomatkoihin Unkarin maaseudulla ja unkarilaiseen ’kansanluonteesseen’ tutustumiseen. Ne loivat pohjaa myös sille, että Macartney toisen maailmansodan aikana kolmen vuoden ajan välitti BBC:n radio-ohjelmassa unkarilaisille tietoa sotatapahtumista unkariksi, mikä toimi vastapainona saksalaiselle propagandalle.

Valikoiman Horthyn aikaa analysoivista teksteistä selviää, ettei Macartney syvästi unkarilaisympäristönsä huolimatta ollut järjestelmän yksisilmäinen kannattaja. Pikemminkin kyse oli siitä, että hän, toisin kuin nykytutkijat, jotka pitävät valtionhoitaja Horthya

kiistanalaisena kulttitenkinönä, arvosti häntä ja hänen maltillista konservatismiaan suuresti ja piti järjestelmän muita elementtejä ja toimijoita syypäinä Unkarin epäkohtiin. Macartney arvosteli varsinkin maareformin lykkäämistä sekä vaalijärjestelmää, josta puuttui yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja salainen vaali. Lisäksi hän kiinnitti kriittisesti huomiota suureen yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen epätasa-arvoon ja feodaalisten tapojen säilyttämiseen. Erityisen valitettavana Macartney piti talonpoikien ja työläisten minimaalisia poliittisia oikeuksia ja yhteisöllistä marginalisoitumista, tematiikka, mikä on päässyt kunnolla ideologiavapaan tutkimuksen keskiöön oikeastaan vasta järjestelmänmuutoksen (1989–1990) jälkeen. Joistain hänen kirjoituksistaan selviää, että hän kallistui liberaaleista oikealle ja kannatti Unkariin varsin radikaalejakin reformeja. Tämä näkyi myöhemmin siinä, miten hän teki sodan jälkeen yhteistyötä unkarilaisten oikeistoemigranttien kanssa ja piti yhteyttä nuoliristoläisiinkin. Ja yhä Macartney puolusti näkemystä, että unkarilaisten vähemmistöjen jääminen naapurivaltioiden alaisuuteen vain heikensi Keski-Itä-Euroopan rauhoittamisen mahdollisuuksia ja siksi kannatti revisioita myös Pariisin rauhansopimuksiin.⁴ Samoin hänen ankara analyysinsä neuvostovaltan pystyttämisestä oli tarkoitettu osoittamaan unkarilaisten tilanteen jatkuvasta heikkenemisestä, koska oli selvää, etteivät unkarilaiset miehittäjästä ja sen kotikommunistivallanpitäjistä pitäneet. Tällä kannanotolla oli seurauksensa: vuonna 1946 Macartney erosi Foreign Officen palveluksesta jouduttuaan Työväen Puolueen epäsuosiin Horthyn järjestelmään kohdistuvan ”kiintymyksensä” vuoksi ja omistautui tutkimuksilleen. Taustalla vaikutti myös välirikko Robert Seton-Watsonin kanssa, joka puolusti tšekkejä, serbejä ja romanialaisia Unkarin pyrkimyksiä vastaan.

Vaikka Barta myöntää, ettei Macartneyn ura vaadi erityistä uudelleen tulkintaa, vaan sitä, että hänen monipuolinen toimintansa tulisi vivahteikkaammin ja laajemmin tunnetuksi, hänen valikoimansa luo lukijalle – Suomessakin joitain siitä kiinnostuneita historioitsijoita löytyy – tarkan kuvan sivistyneestä diplomaatista, joka työskenteli tunnollisesti ja systemaattisesti Unkarin ulkopoliittisen aseman tunnetuksi tekemiseksi ja yhteiskunnan kehitysmahdollisuuksien selvittämiseksi. Monografiaa tai elämäkertaa ei siis ole vieläkään ollut tarvetta kirjoittaa.

Lyhyellä ekskursiolla joihinkin Macartneyn Unkarin uudempaa historiaa ja politiikkaa käsitteleviin tutkimuksiin vuosilta 1934–1957 voimme katsastaa, soti-atko hänen näkemyksensä joillain kohdin uusimman tutkimuksen kanssa. Teoksessaan *Hungary* (London, 1934), mikä oli ensimmäinen brittileisölle suunnattu yleisesitys ja oppikirja, hän kritisoi Szekefűn yleistyä Unkarin jatkuvasta taantumisesta ja rappiosta ja korosti unkarilaisuuden eloonjäämiskykyä, mikä ei ole ristiri-

dassa nykykäsitysten kanssa sikäli, kun tuollainen terminologia vielä sopii historian käyttöön. John Lukacs ja György Ránki puolestaan ovat pitäneet *October Fifteenth* -teosta syvällisenä ja hedelmällisenä erityisesti siksi, että Macartney käytti siinä unkarilaisille historioitsijoille Lännen arkistoista tavoittamattomia ja tuntemattomia lähdetietoja, moittien vain sitä, että teoksen painotus on liikaa Horthyn ajan poliittisessa historiassa, mikä oli toisaalta tuon ajan historiankirjoitukselle hyvin luonteenomaista.

Barta itse arvioi Macartney näkemyksiä ja johtopäätöksiä erityisesti Trianonin rauhan seurauksista Unkarille. Hän pitää Macartney Unkarin revisiopolitiikan analyysia historiallisesti korrektina, mutta pitää hänen loppupäätelmäänsä hieman naiivina, sillä brittihistorioitsija katsoi asiaa läntisestä näkökulmasta esittäessään länsimaistyypisen modernisaation voivan määritellä Keski-Itä-Euroopan valtioiden sisällä valtion ja kansallisuuksien suhteet niin, että syntyy mahdollisuus rajojen ylittämiseen ja myöhemmin rajamuutoksiin. Barta pitää myös diplomaatin kokemuksella varustettua Macartney Unkarin sotien välisen ulkopoliittikan käsittelyä oikeana osuneena; Unkari etsi ulospääsyä eristyksistä ja haki tukea ensin Italian ja myöhemmin Saksan suunnalta. Jälleen naiivia Barta mielestä oli Macartney 1930-luvun lopun tulevaisuuden näky, jossa Saksan uhka toisi Tonavan laakson pienet valtiot yhteen ja että siinä konstellaatiossa Unkari saisi aluemyönnytyksiä. Ilmeistä on, että Macartney päätelmät perustuivat brittiläiseen ulkopoliittiseen traditioon ja visioon Euroopan tulevaisuudesta yleensä, mikä osoitti liiallista optimismia vaikeiden aluekiistojen ja valtioiden välisten jännitteiden diplomaattiseksi ratkaisemiseksi.

Erottuaan Foreign Officen palveluksesta Macartney keskittyi muun muassa *Anglo-Hungarian Fellowship* -ohjelman kautta auttamaan Englantiin emigroituneita unkarilaisia sopeutumaan maan oloihin ja hankki nuorille unkarilaisopiskelijoille stipendejä Englannin yliopistoihin. Hänen suhdeverkostonsa Unkariin säilyi kiinteänä ja hän avusti unkarilaisia historioitsijoita heidän työssään, esitelmöi ja opetti (All Souls Collegessa) Unkarin asioista samalla, kun jatkoi merkittävien Keski-Euroopan historiaa käsittelevien teosten ja artikkelien kirjoittamista. Vuonna 1966 Macartney julkaisi yhdessä Alan W. Palmerin kanssa Itä-Euroopan historian ja samana vuonna häneltä ilmestyi laaja Habsburgien valtakunnan historia.⁵ Edelliseen sisältyy omintakeinen selitys Unkarin ’liittymisestä’ Barbarossa -suunnitelmaan: *”Saksalaiset eivät odottaneetkaan Unkarin liittyvän, ja Hitlerin mukaan pääsyy siihen oli, että valtionhoitajan perhe saatuaan jonkin luottamuksellisen tiedon Saksasta välitti sen 24 tunnin sisällä briteille. Hitler ei todennäköisesti halunnut aseistaa huonosti varustautunutta Unkarin sotaväkeä, sillä sopivalla hetkellä he kääntäisivät aseet romanialaisia vastaan”* (s. 266–267).

Macartneylla oli tapana myös oikaista hänestä liikkeelle pantuja väärinkäsityksiä, kuten Haifassa vuonna 1972 pidetyssä konferenssissa hän kumosi Robert Seton-Watsonin väitteet mahdollisesta antisemitismistään.⁶

Valikoiman monivuotinen kokoaminen, huolellinen toimitustyö, kovat kannet ja etukanteen liitetty Macartneyn valokuva noin vuodelta 1948 kertovat tutkijan sympatiasta ja oppineesta omistautumisesta tutkimuskohdettaan kohtaan. Erään Macartneyn unkarilaisen oppilaan muistosanat valikoiman lopussa vahvistavat tätä vaikutelmaa: ”Kuten mantereella briteistä odotetaan, professori Macartney oli vähäeleinen, niukkasainen ja kiintymyksessään ujonsorttinen”. Allekirjoittanut jää kysymään, löytyykö vastaavaa brittiläistä Suomi-ystävää?

Anssi Halmesvirta, D.Phil. (Sussex),
Unkarin Tiedeakatemian (MTA) kunniajäsen

1. Vuodesta vuoteen 1936 vuoteen 1946 hän johti Foreign Officen tutkimusosaston Unkarin jaostoa.
2. Teoksen lopussa on laaja Macartneyn kirjoitusten bibliografia.
3. Myös varhainen teos *Hungary and Her Successors*. (Oxford 1937) on yhä käyttökelpoinen.
4. Vrt. Macartneyn Magyar and Slovak. The Rival Claims: an opportunity for just revision. *The Times*, 26.10.1938, 5–16.
5. C.A. Macartney & A.W. Palmer, *Independent Eastern Europe. A History*. New York 1966; C. A. Macartney, *The Habsburg Empire 1790–1918*. Faber Finds: London 1969 (repr. 1971).
6. C.A. Macartney, *Hungarian Foreign Policy during the Interwar Period, with special reference to the Jewish Question*. Teoksessa Bela Vágó & George Mosse (toim.) *Jews and Non-Jews in Eastern Europe 1981–1945*. New York & Jerusalem 1974, 125–136.

Sodanajan täystyöllisyyttä – Suomalainen työleirijärjestelmä jatkosodan aikana

Pekka Niiranen:
Työleirien saaristo. Työleirijärjestelmä Suomessa vuosina 1942–1944. Readme.fi 2022 719 s.
ISBN 978-952-373-387-9.

TT Pekka Niiranen on väitöskirjatutkimuksessaan Turun yliopistossa astunut rohkeasti lähes tutkimattomalle maaperälle. Se on yllättävää, sillä aiemminkin on tiedostettu työvoimakykyksen keskeinen merkitys Suomen selviämiseksi vuosien 1941–44 jatkosodasta. Pekka Niiranen on ottanut aikaisempaa tutkimusta huomattavasti laajemman näkökulman, kunnianhimoisena tavoitteenaan kokonaistutkimuksen tekeminen jatkosodan aikaisesta työleirijärjestelmästä. Tutkimustyö on

vaatinut valtavan työpanoksen, sillä leirijärjestelmä on ollut laaja ja sen ”lonkerot” ovat ulottuneet lähes joka pitäjään.

Tekijä nostaa ansiokkaalla tavalla esille kysymyksen ”totaalisesta sodasta”. Tästä Saksan propagandaministerin Joseph Goebbelsin helmikuussa 1943 puheessaan esittämästä käsitteestä totaalisesta sodasta, eli kansakunnan kaikkien voimavarojen keskittämisestä sodankäyntiin, innostuivat erityisesti Suomen Huollon Keskusten johtaja Urho Kekkonen sekä suomalaisen työvoimahallinnon todellinen ”voimanainen” Margit Borg (myöh. Borg-Sundman).

Pekka Niiranen osoittaa, ettei laajoillakaan talkoilla ratkaistu Suomen energiakriisiä. Nykypäivään asti elänyt aikalaiskuva iloisista ”kansakunnan talkoista” osoittautuu Niirasen tutkimuksessa täysin vääräksi ja harhaiseksi. Talkoilla ei energiakysymystä ratkaistu ja siksi vuonna 1942 oli perustettava laaja ”työleirien saaristo”, todellinen ”suomalainen gulag”. Kuitenkin väittelijä jyrkästi torjuu käsityksen, että kysymyksessä olisi ollut Saksan tai Neuvostoliiton mallisesta keskitysleirijärjestelmästä, vaikka tätäkin nimitystä käytettiin. Yleensä leireillä ei ollut piikkilanka-aitauksia ja vartioita, aseista puhumattakaan.

Kun vapaaehtoiset talkoot eivät tuottaneet riittävästi polttopuuta ja –turvetta, oli käytettävä lainsäädännöllistä pakkoa. Käyttöön vakiintuivat hallintopakokeinot ja paikalliset työvoimapäälliköt saattoivat kohota kotialueillaan todellisiksi pikkudiktatoreiksi. Suurena yhdistävänä ajatuksena oli periaate, että koko kansakunnan – ei vain rintamamiesten – oli annettava panoksensa taistelussa. ”Vapaamatkustajia” ei suvaittu ollenkaan.

TT Pekka Niiranen avaa tutkijan ja lukijan eteen aivan uuden historiallisen maiseman jatkosodan aikaan ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Pidän tätä tutkimustulosta mullistavana ja yhteiskunnallisesti vaikuttavana. Väittelijän tutkimuksen mukaan koko työleiri oli enemmän psykologiaa ja kontrollia kuin ekonomiaa.

TT Pekka Niirasen työn painopiste ei ole uusien historian tutkimuksen metodien esittämisessä tai kokeilussa. Se edustaa luotettavaa, perinteiseen ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin rakentuvaa perustutkimusta. Kun yhtenä tieteellisen työn relevanssin mittarina voidaan pitää yhteiskunnallista vaikuttamista, täyttää käsillä oleva tutkimus moninkertaisesti ne vaatimukset. Tutkija mullistaa yhteiskunnallista kuvaa jatkosodasta enemmän kuin lukemattomat aikaisemmat tutkimukset. Vaikka tutkimus ei varsinaisesti liity naistutkimuksen valtavirtaan, paljastaa väittelijä realistisesti naisten syrjityn aseman sodan aikana. Kysymyksessä on kaiken kaikkiaan rohkea läpimurtotutkimus.

Martti Turtola
Sotahistorian professori (emeritus)